

РАЗВОЈНА БИБЛИОТЕРАПИЈА У КОНТЕКСТУ ПОТРЕБА
САВРЕМЕНОГ ДЕТЕТА

Ана Марковић¹

Сажетак: У овом раду се даје кратак преглед процеса библиотерапије и разматрају се неке од основних техника које се користе при његовој имплементацији. У раду се наглашава и објашњава разлика између клиничке и развојне библиотерапије, и пружа кратак преглед историјског развоја ове психотерапеутске дисциплине. Ауторка такође наводи и различите дефиниције термина библиотерапија и закључује да све оне имају један заједнички именитељ, а то је *употреба књиге у циљу помоћи људима*. Нека од поглавља овог рада баве се и темама као што су библиотерапија и дечје потребе, библиотерапеутски процес, вештине и особине доброг библиотерапеута и ограничења библиотерапије.

Кључне речи: библиотерапија, развојна библиотерапија, психотерапија, књига, помоћ, дечје потребе

ДЕФИНИЦИЈЕ БИБЛИОТЕРАПИЈЕ

Библиотерапију многи сматрају дисциплином којом се баве искључиво медицински експерти, други је сагледавају као област која захтева тимски рад, а неки је доживљавају као „уметност којом се може бавити појединац који разуме људе, који поседује огромно књижевно знање и који има висок степен осећања за људске потребе“ (Swart, 1984: 35).

Дакле, већ из овог кратког увода може се закључити да постоје две врсте, два типа библиотерапије: клиничка/медицинска и развојна библиотерапија.

Клиничку библиотерапију спроводе обучени професионалци који помажу људима са евидентним емоционалним или проблемима у

¹ ana@vaspks.edu.rs, Висока школа струковних студија за васпитаче Крушевац

понашању. Сматра се да литература, као, уосталом, и сва уметност поседује катарктички ефекат који је Фројд описао (McArdle & Byrt, 2001: 519) на следећи начин: "Наше стварно уживање приликом било којег имагинативног и маштовитог посла потиче од ослобођења тензија ... што нам омогућава ... да проживљавамо оно о чему дању сањамо без самопрекора или срамоте (Schlenther, 1999:29). Шлентер наводи и да се библиотерапија „користи у раду са људима са тешким емоционалним или проблемима у понашању, вероватно у психијатријским болницама, дејчим центрима или сличним институцијама“ (Schlenther, 1999:29).

Развојна библиотерапија, с друге стране, није тако формалног карактера, и као резултат тога могу је користити наставници, библиотекари, родитељи или социјални радници да би се омогућио и олакшао нормалан развој и допринело самоактуализацији деце. Она се превасходно користи када се суштински здрава популација суочава са животним кризама и проблемима (Schlenther, 1999:31)

Иако у творбено-морфолошком погледу изгледа као нека врста рогобатне сложеннице, библиотерапија у својој основи садржи веома једноставну идеју: употреба књига у циљу помоћи људима. Што се самог термина тиче веома је широк дијапазон дефиниција које му се приписују, а оваква ситуација изазвана је чињеницом да библиотерапија има више различитих функција, што је условљено тиме да се она простире на неколико области људског живота и то од медицинско/клиничке употребе до развојне/превентивне функције која се пре свега користи у васпитно-образовном процесу деце како би се предупредиле или отклониле неке nelaгодности, неугодна осећања, стања и ситуације са којима се дете сусреће.

Дефиниције које се односе на употребу библиотерапије у медицинско/клиничке сврхе углавном се подударају у чињеници да се читање и селективна употреба књижног материјала користе за лечење неуротичних или, чак, психотичних стања. Званично, најфреквентнија је употреба дефиниције ауторке Керолин Шруд која је још 1950. године библиотерапију дефинисала као "процес динамичне интеракције између личности читаоца и књижевности, интеракције која се може користити за процену личности, њеног уасвршавања, и развоја“ (Shrodes, 1957:13). Библиотерапи или литеротерапи комбинују књижевне текстове са психотерапијом тако што дискусију о књижевним текстовима и стилским средствима (метафора, компарација, алегорија) користе како би олакшали и побољшали ефикасност психотерапије.

Са друге стране, библиотерапија се дефинише као водич у решавању персоналних проблема кроз усмерено читање. Она треба да помогне деци у решавању личних проблема, развијању вештина потребних за живот и успостављању самопоуздања и самопоштовања.

Она је и „давање праве књиге правом детету у право време о правом проблему“ (Lundsteen, 1972:56). Библиотерапија подразумева читање у којем дете наилази на проблеме сличне или идентичне својим личним и посматра како се дете слично њему хвата у коштац са сличним проблемима. (Bailey, 1964:32).

Заједничко за све ове дефиниције је претпоставка да одређени лични проблем постоји и најчешће се развија јер није правовремено препознат. Друга претпоставка, која такође лежи у основи библиотерапије јесте та да читалац мора лично бити укључен у ситуације или повезан са одређеним карактерима из књижевног текста. Дакле, библиотерапија подразумева нешто више од читања из задовољства: читалац мора променити начин мишљења о неком проблему, ситуацији или стању који га муче. Осим тога, развојна библиотерапија се не користи само у решавању постојећих, већ и у превенцији проблема за које се претпоставља да су карактеристични за развојни процес деце и омладине, као што су полазак у школу, избацивање из игре, избегавање, подруживање некој особини или изгледу од стране друге деце. Антиципирајући ове ситуације библиотерапеут употребљава књижевни текст како би се дете суочило са овим проблемима ако и када се они евентуално појаве.

Развојном библиотерапијом се могу бавити наставници, васпитачи, библиотекарски, па и родитељи, и она се не користи у решавању дубљих психичких проблема који захтевају интензивнију интервенцију специјалисте-психотерапеута, мада се може користити као адекватна метода у психотерапији.

Библиотерапија је усмерена интервенција са дефинисаним циљевима, што значи да проблем мора бити унапред идентификован, књижевни текст пажљиво одабран за дату ситуацију или особу, а имплементација и начин спровођења плана у складу са свим терапеутским методама.

Према Вилсону и Торнтону (Wilson & Thornton, 2006:11) постоје три стадијума библиотерапије: идентификација, катарза и самоспознаја. У процесу идентификације деца се поистовећују са одређеним карактером или групом чиме се повећава степен њихове мотивације у одређеним ситуацијама. Током овог процеса знатно се увећава дечје самопоуздање, будући да оно постаје свесно да није само, већ да и други имају проблеме сличне његовом. Катарза долази после идентификације. Свестан своје сличности са другима, читалац може да ослободи емоције и стекне мотивацију за решавање проблема. Овај процес подразумева и самоспознају. „Та три ступња корелирају са фазама препознавања, осећања и размишљања.“ (Wilson & Thornton, 2006: 37).

Када је реч о процесу имплементације библиотерапије постоји пет фаза: припрема, упознавање са књигом, читање, дискусија и пратеће активности као што су креативно писање, ликовне активности, драматизација текста. (Meier-Jensen, 2001:42)

Неки аутори (Sullivan & Strang, 2000: 65) сматрају да су деца прилично наклоњена процесу библиотерапије зато што им она помаже да се изборе са многим проблемима. Најзначајније емоционалне бенефиције од библиотерапије јесу стицање свести о сличности са другима, упознавање алтернативних начина решавања проблема, мотивисаност да се о проблемима говори и да се прихвати другачије понашање, ослобађање емоција и стреса, унутрашњи развој и потенцирање осећања емпатије.

Подстакнути Вилсон-Торнтоновом систематизацијом, многи аутори управо ова три аспекта: идентификација, катарза и самоспознаја које воде промени личности или неког њеног аспекта, другачијег сагледавања у решавању проблема, означавају као три значајке које библиотерапију могу довести у контекст књижевних или књижевно-теоријских разматрања. Иначе, она се може посматрати искључиво у оквирима (и то ширим), психоаналитичке критике у књижевности – утицаја Фројдових, Јунгових, Адлерових, Нојманових, Лаканових идеја на теорију књижевности. Разлика је само у томе ко се подвргава анализи психичких стања, аутор, у чијој се биографији траже узроци одређених проблема или ликови из дела. У библиотерапији имамо ситуацију у којој је сам читалац стављен у фокус психолошких приступа, било да је у питању превенција одређених стања и ситуација или заиста права терапија путем књижевних садржаја. Библиотерапија је одвајкада и схватана првенствено као метод у оквиру психотерапије, која користи књигу као средство идентификације, препознавања проблема читалаца и њиховог олакшавања.

ИСТОРИЈА БИБЛИОТЕРАПИЈЕ

Корени библиотерапије сежу у најдубљу прошлост када су људи окупљени око логорских ватри причали приче у којима су слушаоци могли да препознају своје или саосећају са проблемима других људи.

Древна пракса уписивања узвишених изјава на улазима библиотека је један од најинтересантнијих историјских примера раног препознавања вредности књига као средстава која могу помоћи у испуњавању одређених људских потреба. Један епиграм на александријској библиотеци, основаној око 300 п.н.е гласи: „Читање је медицина ума“. Библиотека у Теби, у античкој Грчкој, била је

посвећена „исцељењу душе“. Библиотека средњовековног манастира Сент Гал у Швајцарској носи натпис: „Књиге су груди за душу.“

Аристотел је говорио о читању као проčiшћавању емоција (катарза), а један кинески филозоф Лин Јутанг у исто време примећује да је „читање књига најбољи начин разумевања себе и живота“. Уопште узев, током читаве историје, усмена и писана реч била је једно од најмоћнијих оруђа лечења рањене душе и промене људског раположења и стања.

Са систематском употребом књига као средствима која се користе како би се људи лакше носили са сопственим проблемима започето је крајем 18. века у Европи, када су у Француској, Енглеској и Италији књиге почеле да се користе у лечењу менталних стања психичких болесника. Већ до 1900. године библиотеке широм Европе су постале обавезни, саставни део менталних установа, а у Америци лекар Бенџамин Раш препоручује *Библију* и друге верске списе у лечењу својих болесника. Постепено, готово све менталне болнице у САД почињу да оснивају библиотеке које служе као интелектуалне и емоционалне апотеке за пацијенте.

Библиотекари убрзо схватају да књига као терапеутско средство може имати вредност и изван једног институционалног оквира. Почели су да раде са малолетним делинквентима, имигрантима, и физички хендикепираним особама под покровитељством јавних библиотека.

Термин библиотерапија први пут се помиње 1916. године када је доктор Семјуел Кротерс у свом утицајном чланку повезао грчку реч *библио* са речју *терапија* како би овај процес и терминолошки легитимисао. После 1916. године библиотерапија као пракса почиње вртоглаво да се развија. Одржавају се курсеви у школама, организују се међународне конференције, написано је мноштво есеја, научно-истраживачких радова, докторских дисертација. Заједно са арт-терапијом, музикотерапијом, терапијом помоћу биљака, терапијом писања, терапијом игром и психотерапијом, библиотерапија је постала веома ефикасан начин решавања и превенције разних проблема са којима се сусрећу особе из различитих старосних група.

СИСТЕМСКА УПОТРЕБА БИБЛИОТЕРАПИЈЕ И ПОТРЕБЕ ДЕТЕТА

Читање пре свега подстиче дечји емотивни и интелектуални развој, али може послужити и као активност која деци помаже да се суоче и изборе са неким веома тешким животним ситуацијама у којима могу да се нађу, као што су развод родитеља, смрт блиског члана породице или кућног љубимца, одлазак у болницу, физичко и психичко злостављање у породици...

Да би се на свеобухватан начин увидело како све читање подстиче дечји емотивни и интелектуални развој, како доприноси задовољењу основних дечјих потреба, од велике користи може бити систематизација Абрахама Маслова који је у својим делима *Motivation and Personality* и *Toward a Psychology of Being* идентификовао и хијерархијски разврстао све људске потребе у седам категорија (Maslow, 1970 18-39):

- Физиолошке потребе
- Потреба за сигурношћу
- Потреба за љубављу и припадањем
- Потреба за поштовањем
- Потреба за самоостварењем
- Потреба за стицањем знања и разумевањем
- Естетске потребе

Деци је потребно да су свет који их окружује, животне ситуације и догађаји предвидљиви. Понекад развод или смрт блиског члана породице може уништити тај осећај сигурности. И све док се не поврати осећај стабилности поновљивошћу догађаја и ситуација на које су деца навикла у свакодневном животу, њихов емотивни живот ће бити у хаосу.

Потребе за љубављу и припадањем подразумевају пружање и прихватање љубави и поштовања, као и осећај припадности групи – породици, вртићу, школи, вршњацима, јер деца која нису део неке веће целине нису задовољна својим животима и ускраћена су за могућност идентификације са групом.

Људима није потребно само поштовање других већ, можда још у већој мери, самопоштовање. Самопоштовање у великој мери потиче од односа других према нама, али човек слику о се би ствара и на основу интрнализованих моралних и етичких стандарда. Уколико није правилно усмеравањем, човек може судити о себи као о мање вредном, или некомпетентном, а библиотерапија му умногоме може помоћи при исправљању погрешне слике о себи.

Свака особа поседује унутрашњу енергију која тежи ослобађању а које испољава као испуњавање личности и достизање одређених циљева. Када потребе самоиспуњења нису задовољене, особа подлеже осећањима депресије, губљењу интересовања, нервози и другим нездравим емоцијама

Деца траже превлики број информација у најранијем узрасту. Са друге стране, уколико је ускраћено за одговоре на питања која га интересују, оно може изгубити вољу и жељу за сазнавањем, а осим тога могу га преплавити и осећања кривице, неразумевања и неке врсте

фрустрација, што се, путем препознавања и идентификације проблема може открити у књижевним текстовима.

Деца имају потребу за откривањем лепоте на различите начине. Путем читања она схватају да се лепота може открити у једноставним стварима и на најчуднијим и најнепредвидљивијим местима.

Животне, као и проблемске ситуације са којима се дете углавном сусреће, и које мора некако превладати, а на које се могу применити технике библиотеотерапеутског метода су следеће:

- Проблем усвајања и живота у хранитељским породицама
- Насиље у породици
- Ситуација доласка принове у родитељски дом, у којем је дете до тада живело као јединац
- Отпор деце приликом „бемиситинга“
- Страх од мрака и отпор према спавању
- Проблем вршњачког насиља у предшколској установи или у школи
- Проблем злостављања деце
- Решавање разноврсних конфликта
- Суочавање са проблемом смрти блиске особе
- Сметње у развоју (визуелне, аудитивне потешкоће, ментална и физичка ометеност, проблеми с учењем)
- Развод родитеља и њихово ступање у нове брачне односе
- Проблеми у породици
- Осећања (љутња, бес, туга, изневереност...)
- Проблеми и трауме као последица ситуације у којој се дете изгубило
- Бескућништво
- Болест, хоспитализација,
- Проблеми понашања (брига за пријатеља, заштитништво, дељење ствари, спремност за изражавање речи „молим те“ и „хвала“)
- Проблеми сигурности (контакт и заштита од странаца, потреба познавања начина самоодбране)
- Проблеми самопоштовања
- Проблеми поремећаја исхране
- Проблеми изопштености из групе
- Проблеми толеранције према мањинским или друштвено дискриминисаним групама)

Оваквих и сличних проблема је још више, мада, како се чини, припадају друштвима у којима су односи попримили један другачији карактер и у којима су све присутније заједнице ЛГБТ популације, тако да се проблеми деце која живе у таквим заједницама мултипликују, појачавају се проблеми идентитета, расцепа личности, проблеми АИДС-а, итд.

Производња литературе у свету која се бави сваки од ових посебних проблема је огромна. Чак и родитељи, учитељи, терапеути и наставници сами учествују у производњи текстова који се баве проблемима са којима се суочавају деца, а које углавном иду у правцу креирања текстова у којима се деца могу идентификовати са сопственим проблемима. Многе институције које се баве библиотерапијом развратале су одговарајућу литературу према одговарајућим проблемима, тако се рецимо при проблемима родитељске зависности од дроге и алкохола у библиотерапији користе књиге попут **Kids' Power Too: Words To Grow By** Кети Браун **My Dad Loves Me, My Dad has a Disease** Клаудије Блек, **Think of Wind** Катерине Меркјур; проблеми злостављања обрађују се у делима попут **A Safe Place** Максине Тротер, **Something is Wrong at My House** Дајане Дејвис, **A Terrible Thing Happened** Маргарет Холмс; проблеми дечјег самопоштовања у библиотерапији се третирају на примеру књига попут **I Wish I Were a Butterfly** Џејмса Хауа, **Incredible Me** од Кети Апелт; поремећаји исхране у књигама **The Pig Out Blues** Јана Гринберга, **Second Star to the Right** Деборе Ходзик

У нашој издавачкој производњи, чини се да је издавачка кућа *Лагуна* препознала ову врсту проблематике, издајући један серијал књига, заправо сликовница, о четири другара, Јоци, Лани, Жељку и Есми. То је заправо превод са француског језика, чији је аутор Кристијан Лаблен. Све ове сликовнице прати по једна проблемска ситуација, попут доласка принове у кућу, одбијања хране, употребе ружних речи, одласка у болницу, страха од мрака, појачане дечје агресивности, губитка вољене особе.....После наратива, следи такозвани Психолошки водич назван *Додатак за родитеље* у коме се подробно прописују савети како одређену причу испричати детету, и какве последице извесна ситуација може изазвати у њему.

Пошто је готово извесно да је проблем суочавања са губитком, било у виду смрти вољене особе или развода родитеља, за дете можда један од најкрупнијих проблема, било би можда пожељно дати пример како би са становишта библиотерапеутског метода требало приступити детету које се сусреће са таквим недаћама.

Узећемо за пример причу која носи назив „Јоци је угинула птичица“. Реч о једној складној породици која је, шетајући се по шуми наишла на малу птицу која је после извесног неговања и чувања, угинула. Дечак Јоца веома тешко доживљава смрт птичице, а другари и родитељи му пружају утеху. Отац му каже да сва жива бића једног дана умру, а мајка додаје: „Чак и људи.“ (Lamblen, Fale & Rederer, 2009:17)

Ова прича је у библиотерапеутском смислу веома подстицајна и врло адекватна за представљање теме губитка вољене особе, јер дете на

један безболонији начин прихвата чињеницу губитка. Обучени библиотерапеут ће из ове наративне матрице извући све могуће аспекте теме смрти, како би се деца оснажила за евентуално прихватање тежих губитака. Зато његово познавање књижевности мора корелирати са познавањем психологије развоја детета, то јест поштовати специфичне узрасне и развојне критеријуме како би се дете у одређеном периоду на адекватан начин суочило са губитком.

У овом случају доста помоћи библиотерапуту може пружити психолошки додатак који се налази на крају књиге. У њему се даје свеобухватни поглед деце на смрт и то у разним развојним периодима... Говори се о томе да тема смрти веома рано заокупља дететову пажњу и да оно до пете године живота сматра да је смрт реверзибилна, да ће човек који умре поново устати, те му није чудно што јунаци цртаних филмова настављају да живе и када су, рецимо, убијени. Ипак, саветује се да се детету не прича о смрти док оно прво не почне да поставља питања у вези с тим.

Такође се саветује да се да након прочитане књиге/приче детету препусти постављање питања, штавише, да се оно подстакне на разговор. Посебно је важно истаћи чињеницу да се дете не боји сопствене, већ смрти родитеља, тако да и тешко оболела деца лакше подносе патњу ако је родитељ крај њихове постеље.

Даље, ова књига може послужити као повод да се тема смрти детаљно разради и да се библиотерапеут, рецимо, упозна (што ће у даљем раду примењивати) са опасностима еуфимистичког маскирања смрти типа: „заспао је“, „нестао је“, будући да то много више може узнемирити дете које ће се бојати да заспи или нестане јер то би могло значити да ће умрети кад заспи, или да је родитељ умро ако је негде отишао. Психолози чак и предлажу присуствовање детета сахрани како смрт за њега не би остала несхватљива загонетка, као и да схвати шта су животни циклуси.

Дакле ова књига библиотерапеуту би могла отворити ону врсту питања коју треба продискутовати с дететом а не избегавати је, јер уколико се с њима отворено не прича о томе онда деца сама проналазе своје одговоре који их много више узнемире него што би то учинио разговор о тој теми.

У овом серијалу обрађују се и теме дечје себичности („Јоцо, то није твоје), принове у дому („Јоца добио секу“), употребе ружних речи („Лана говори ружне речи), проблем вршњачког насиља („Жељко воли да се бије“), проблем пасивизације и цгледања ТВ-а (Жељко само гледа ТВ), страх од мрака („Јоца се боји мрака“), проблем губитка („Јоци је угинула птичица“), последице губљења родитеља („Жељко се изгубио у супермаркету“).

Надамо се да ће и наша књижевна продукција у много већој мери бити обogaћена делима у целости намењеним библиотерапији, а до тада остаје задатак наставницима књижевности да из постојећих дела за децу прилагођавају оне делове и мотиве који им могу послужити за идентификацију, катарзу и самоспознају.

Тако се прича **Little Tree** Џојса Милса може користити као наративна матрица у библиотерапији приликом помоћи деци која болују тешким, неизлечивим болестима. У овој причи једно мало дрво је било изложено јакој олуји у којој су му покидане гране и почупано лишће, што чини извесну аналогију са децом која су тешко повређена или оболела. Када је гадна олуја прошла, мала Аманда Сквирел (веверица), одлази код шумских чаробњака који симболизују болничаре клинике. Чаробњаци испитују све могуће аспекте повређености Малог дрвета. Негују га и брину се о њему, репрезентујући различите психолошке и медицинске приступе лечења. Пошто је Малом дрвету полако бивало све боље, оно је постављало питање зашто се све то десило баш њему, питање које је било уједињено са бесом и фрустрацијом због његовог новог изгледа. Јасно је да Мало дрво симболизује сву ону децу која су остала обogaћена (ампутацијом) или физички обележена неком тешком болешћу (опадање косматих делова тела).

Библиотерапеут почиње треба да отпочне свој рад с децом пре него што она оду у болницу. Он треба да објасни детету да је болница место где се живи и лечи, а не место где се умире. Осим тога, децу много привлачи медицина, тако да им треба објашњавати, рецимо, смисао трансфузије, снимка костију, и тако га укључивати у процес лечења.

Уколико у болници види децу којој је због хемотерапије опала коса треба му објаснити да поједини лекови унуштавају декве тела који могу израсти а у исти мах спасавају оне од којих зависи живот.

Ако дете треба да буде оперисано, на омиљеној играчки му треба појаснити шта операција значи и да ћете родтељ бити ту док она траје. Тако библиотерапеут или родитељ којег он припрема да буде уз дете има веома важну улогу у процесу излечења, оно постаје компетентан, оштроуман и хладнокрван саговорник, адекватно припремљен за боравак у болници.

КАКО ПРОЦЕС БИБЛИОТЕРАПИЈЕ УТИЧЕ НА ЧИТАОЦА?

АФЕКТИВНЕ ПРОМЕНЕ (ставови, вредности, емоције):

- Развијање емпатије
- Формирање позитивних ставова

- Социјално прилагођавање
- Формирање позитивне слике о себи
- Ослобађање од емотивних притисака
- Побуђивање нових интересовања
- Промовисање толеранције, поштовања и прихватања других и другачијих
- Ослобађање према другоме схватањем да у свакоме има нечег доброг
- Препознавање социјално пожељног понашања
- Стимулисање преиспитивања моралних вредности, што резултира развојем карактера
- Подстицање жеље да се опонаша модел

КОГНИТИВНЕ ПРОМЕНЕ (интелект, резоновање, размишљање)

- Стимулисање критичког мишљења, анализе, закључивања, доношења одлука, решавања проблема, формирања судова
- Стављање проблема у перспективу како би он добио адекватну пропорцију; читалац схвата универзалност проблема
- Стицање сазнања путем индиректних искустава
- Омогућавање увида у људско понашање и мотиве
- Развијање читаочеве способности евалуације
- Охрабрује читаоца на мишљење вишег нивоа
- Наводи читаоца на размишљање пре него што донесе одлуке
- Развија способност апстрактног мишљења
- Открива да проблем може имати неколико решења и појединци сами бирају како ће се изборити с њим

Као и све остале кративне активности, и читање књига може да евоцира рана сећања повезаности, приврженост и емотивну блискост са периодом најранијег детињства. Песмице за децу, на пример, подразумевају одређени тон гласа као и понављање звукова и речи. Будући да се стихови и риме понављају, више пута долази до стварања и учвршћавања асоцијација на позитивне односе са родитељима или старатељима. Читање се такође може доживети и као један од ритуала релаксације и стицања искуства која доводе до самооумирења. Време пре спавања за децу често значи читање омиљених садржаја, што је једна од традиција која деци помаже да се одвоје од родитеља и да заспе. Уз све то, деце приче се често понављају а то понављање води ка блискости, утеси и сигурности зато што деца унапред знају како се прича завршава. Приче се могу читати и у специфично доба године, као породична традиција или за време културолошких или религиозних празника.

Приче помажу деци да се дистанцирају од сопствених емоција разговарајући о карактерима прича чиме ће тражити фокус изван себе самих. Групно читање приче:

повећава oseћај припадности групи, тестира и потврђује мисли и oseћања, повећава oseћај емпатије.

Штавише, деца којима се чита у групи способна су да идентификују сличности између својих живота и живота карактера из приче, који су такође искусили слична искуства, на пример тугу, издају и губитак. Успешна библиотерапија дечје личне кризе преокреће у опоравак и исцељење тиме што oseћања и сећања смешта у један шири оквир који је изван личног искуственог доживљавања.

Дискусија о прочитаном пружа деци прилику да изразе своје рефлексије о тим карактерима и пројектују себе у њима. Као и свако друго креативно изражавање, затим играчке, кућни љубимци, који се користе као веома погодна средства пројекције, и ситуације и карактери у пажљиво одабраним књигама могу бити „капитализовани“ на исти начин, посебно у раду с децом која избегавају директно изражавање емоција. Ту се онда фиктивни карактер користи као трећа особа, посредник, обезбеђује се потребна психолошка дистанца и на тај начин се врши „трансфер“ емоција.

Питања која могу послужити за испитивање приче и карактера:

- Да ли ти се допао неки лик из приче?
- Да ли неки лик подсећа на неког из твог окружења?
- Који би лик ти волео да будеш?
- Постоји ли нешто што би променио у причи?
- Кад би ти могао да промениш неки лик, како би то било и како би се прича завршила?
- Који ти је најдражи део приче?
- Да ли се нешто слично десило и теби?
- Шта мислиш да ће се дешавати са ликовима из приче сутра, за неколико недеља, за годину дана?

ВЕШТИНЕ И ОСОБИНЕ ДОБРОГ БИБЛИОТЕРАПЕУТА

Будући да се библиотерапијом не може бавити свако, да су потребна одређена знања вештине и особине потенцијалног библиотерапеута у раду су синтетизовани они атрибути које један библиотерапеут треба да поседује, а то су, осим познавања књижевности, одређена знања из психотерапије, педагогије, теорије учења, методологије, развојне психологије, социологије.

Библиотерапеут мора бити способан да:

- Одреди потребе и интересовања деце
- Препоручи књижевни текст или друге материјале прилагођене дететовој могућности читања, интересовању деце и њиховим степеном зрелости.

- Евалуира материјале у циљу одређивања оних који су адекватни за библиотерапију
- Ефективно комуницира с децом
- Евалуира сваки библиотерапеутски курс или сеансу и одређује ефективност стратегије и материјала који треба да омогуће детету унутрашњи увид у сопствену личност
- Поштује приватност сваког детета
- Користи сва комуникациона средства како би успео да омогући сваком детету да се изрази (креативно писање, креативни покрет, драма, ликовна уметност, музика)
- Библиотерапеут треба поседовати огромно искуство, бити пријатељски настројен, приступачан и доступан, отвореног ума, флексибилан, способан за емпатију, поштовање различитости сваког детета...(Cornett & Cornett, 1980:38)

ОГРАНИЧЕЊА БИБЛИОТЕРАПИЈЕ

Иако се у раду доста говорило о предностима библиотерапије, ипак постоји потенцијална опасност за корисника ове методе. Погрешна књига препоручена детету у погрешно време може само погоршати ситуацију. Библиотерапеут може бити ограничен:

- неспремношћу детета да објективно сагледа себе,
- степеном и природом дечјег проблема,
- недоступношћу квалитетног материјала,
- начином на који је књига презентована детету
- немогућношћу детета да трансферише проблем из књижевног текста у стварни живот
- тенденцијом деце да литературу користе као бег од стварности, у свет фантазије
- немогућношћу успостављања адекватног односа између детета и библиотерапеута
- немогућношћу похађања библиотерапеутских курсева и сеанси (Cornett & Cornett, 1980:40)

ЗАКЉУЧАК

У овом раду је дат кратак преглед једног од многих психотерапијских метода – библиотерапије, и указује се на неке технике које се могу користити у процесу њене имплементације. Иако њиме нису у потпуности исцрпљени начини њеног функционисања, ипак је наглашено и показано како библиотерапија функционише и има позитивне ефекте на децу која су спремна или приморана да се суоче са сопственим проблемима.

Интересовање за библиотерапију се непрестано шири, што се може видети по броју књига, библиографија, есеја, чланака, истраживања, и учесталости представљања тема о библиотерапији на међународним конференцијама.

Значај, истраживање начина деловања и успостављања граница библиотерапије тек треба да буду утврђени, али у овом контексту се могу цитирати речи поменутог ауторке Каролине Шруд (Shrodes, 1957: 29) која се бавила утврђивањем деловања развојне библиотерапије, и која каже да интересовање деце за књигу треба будити перманентно, јер некад смисао који се у њима крије деца или млади људи могу тек накнадно открити. „Књига која га је (дете, прим. аут.) за време читања само забављала може постати саставни део његовог ума, сегмент његовог искуственог света, пробни камен његове оцене животног искуства, благотворан подсетник на опасности које га вребају, разјашњење реалности, стратегија суочавања са светом, или визија поретка и будућности....Маштовити писац доприноси овим циљевима, јер је у стању да учи људско срце кроз своје симпатије и антипатије, кроз познавање себе самога.“

Данас, на почетку 21. века значај развојне али и клиничке библиотерапије може се посматрати из два аспекта. Прво, у доба све веће тежње ка прагматизацији људског знања у којој су, чини се, највише страдале хуманистичке дисциплине, а посебно књижевност, као нешто што не доприноси „непосредном економском просперитету држава“, стиче се утисак да је књизи потребно обезбедити и неку вредност „примењене уметности“ која ће, осим естетског задовољства и задовољства сазнавања (у смислу у којем о томе говори Аристотел), имати и неку практичну сврху. Ово посебно ако имамо у виду тако добро познату чињеницу „кризе читања“ и различита „довијања“ људи који се на било који начин баве књигом у циљу омасовљавања њене употребе. Тако у свету већ неколико деценија постоји тенденција бављења књижевношћу у међусобном преплитању с другим уметничким дисциплинама – драмске, музичке, ликовне, али и у контексту свих оних дисциплина које називамо друштвеним наукама, попут социологије, педагогије, психологије, филозофије, религије, које се све чешће у многим светском академским институцијама називају једним именом – хуманистика.

О овом проблему на један свеобухватан и систематичан начин говори Гвозден Ероп у есеју „Дурбин без окулар : о назнакама сутрашњице поредбених студија“, у којем сумира закључке са многих конгреса посвећених компаративној књижевности од прве деценије 21. века. Наводећи бројне називе самих конгреса, сесија у оквиру њих, тема којима су се бавили учесници конгреса, он уочава јасну тенденцију

замене односно преформулације значења компаративна књижевност. Данас то није дисциплина која се бави различитостима националних књижевности, дакле нечему што остаје уско у границама књижевности, већ дисциплина која се све више окреће социолошко-културлошким, па и антрополошким питањима, будући да“ хипертекстуалне и мултивизуелне медијске културе мењају начине на које приступамо текстуалности данас“ (Егог, 2009:11). Оваква усмерења књижевности од књижевних ка ванкњижевним питањима, тумаче се духом времена, трендовима у хуманистици и појмом интердисциплинарности који, међу осталим, подразумева и то да теме књижевности јесу интердисциплинарне теме које су подједнако значајне и за хуманистику и друштвене науке, тако да више није реч о књижевности као предмету, већ о приступу некој друштвеној, односно културној теми из перспективе књижевних студија.

Како у свету, у којем су прерогативи економски просперитет, мултивизуелна медијска култура, технологизација у циљу ослобађања човека физичких али и духовних напора, у свету у којем су доманантни човекови примарни животни интереси, а потпуно непожељне духовне вредности за које је потребан чак и минималан духовни напор или време, задржати књигу као достојног конкурента савремених људских потреба и тенденција?

Библиотерапија, с једне стране књигу ставља у ред тих примарних људских потреба – превенција и пружање психолошке помоћи широког дијапазона и тако прагматизује њену сврху, прилагођавајући је савременим људским унутрашњим потребама. Код Аристотела она има сазнајну и катарктичку сврху, код Хорација *dulce et utile*, да забавља и да поучава, у средњем веку - пропагирање религиозних истина, у хуманзму и ренесанси антропоцентристичку вредност, величање људске снаге и слободе, у класицизму – уношење склада и лепоте израза као одраза узвишености мисли, у романтизму – приказивање ковитлаца најдубљих слојева људске душе, у реализму – подражавање и сликање стварности, у симболизму – стварање магије језика, а данас, у свету пуном суровости и неправде – пружање утехе и помоћи у борби са тешким животним ситуацијама.

Други аспект се не односи на изванкњижевну проблематику. Он подразумева неопходност заснивања библиотерапије у институционализованом виду, као дисциплине са својим циљевима, методама, установљеним циљним групама, као и адекватном лијатуром за сваку понаособ. Доста је урађено на том пољу, али треба систематизовати закључке, организовати научне скупове, семинаре, конгресе посвећене овој теми, усагласити ставове. Пре свега, треба одабрати литературу која ће с једне стране имати књижевно-уметничку

вредност, а са друге и такве садржаје који ће читаоцима пружити моћ идентификације и деловати стваралачки активно на њих, у смислу промене и решавања постојећих проблема. Уколико књига буде имала само ефекат на који рачуна бројна селф-хелп литература, књижевни текст неће успети да душу читаоца узнесе у одаје лепог и узвишеног, у оне пределе који својом необичношћу заиста изазивају „потресе“ душе, у оне лавиринте по чијим ходницима слепа душа тумара и доживи олакшање, радост када пронађе излаз, и када коначно угледа светлост.

Приликом избора дела треба водити рачуна о томе да то дело поседује изграђену мотивску и структурну целовитост, полисемичност и симболичност речи; ритмичку организацију, пре свега стиха, али и прозне реченице, јер и оне својом милозвучношћу и понављањем одређених гласова, гласовних склопова или целих синтагми, па и самих реченица могу помоћи у позитивном деловању на психу младог слушаоца. Затим, ту је и избор грађе, начин уметничке транспозиције грађе, сугестивност описа, реалистичност у описивању лика и његових особина. Заправо, техника обликовања спољашњости и ликова, начини карактеризације и индивидуализације, емотивна, етичка и психолошка структура ликова, посебно ако су оне у корелацији са карактеристикама младог слушаоца, битне су компоненте књижевности као стваралачке делатности људског духа. И једино уколико на стваралачки начин описују спољашњи свет али унутрашњу стварност, „свет душе“, креирају једну реалност у којој млади читалац може наћи своје упориште. Јер је он тада учесник једне стварности која се налази иза појавне (која му је тегобна, мрска, извор недаћа, проблема), али подједнако стварне да би радо учествовао у њој. Поготову што њу одликују атрибути „више“, „апсолутне“, „супстанцијалне стварности“ која превазилази појединачне догађаје и проблеме, али им једина даје пун смисао, што је у складу са Аристотеловим одређењем да поезија (књижевност, прим. аут) не говори о ономе што се десило, већ што је вероватно и могуће да ће се десити, свакоме и свакоме тренутку, па и самом кориснику библиотерапеутског метода. У томе је суштинска исцелитељска моћ књижевности.

ЛИТЕРАТУРА

- Swart, M. (1984). *School media center: Media use in schools*. Pretoria: Transvaal School Media Association.
- Mcardle, S., & Byrt, R. (2001). Fiction, poetry and mental health: expressive and therapeutic uses of literature. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 8(6), 517-524. doi:10.1046/j.1351-0126.2001.00428.x
- Bailey, M. (1964). *Therapeutic Reading. U Reading in the Language Arts*. New York: Macmillan.
- Lundsteen, S.W. (1972). A Thinking Improvement Program Through Literature. *Elementary English*, 49(4), 505-512.
- Maslow, A.H. (1970). *Motivation and Personality, 2nd ed.* New York: Harper.
- Shrodes, C. (1957). Bibliotherapy. *The Reading Teacher*, 9(1), 24-29. Preuzeto sa <http://www.jstor.org/stable/20196879>
- Cornett, C., & Cornett, C. (1980). *Bibliotherapy: The Right Book at the Right Time. Fastback 151.* Bloomington: Phi Delta Kappa Educational Foundation. Preuzeto sa <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED192380.pdf>
- Meier-Jensen, W. (2001). *The Effects of Bibliotherapy on Reducing Stress/Worry in Inner-city First Grade Students*. University of Wisconsin-Stout. Preuzeto sa www.uwstout.edu/lib/thesis/2001/2001meier-jensenw.pdf
- Schlenker, E. (1999). Using reading therapy with children. *Health Libraries Review*, 16(1), 29-37. doi:10.1046/j.1365-2532.1999.00192.x
- Sullivan, A.K., & Strang, H.R. (2002). Bibliotherapy in the Classroom Using Literature to Promote the Development of Emotional Intelligence. *Childhood Education*, 79(2), 74-80. doi:10.1080/00094056.2003.10522773
- Wilson, S., & Thornton, S. (2006). To heal and enthuse: Developmental bibliotherapy and pre-service primary teachers' reflections on learning and teaching mathematics. U: *Identities, cultures and learning spaces: Proceedings of the 29th annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia*. 36-44.
- Erer, G. (2009). Durbin bez okulara: o naznakama sutrašnjice poredbenih studija. *Filološki pregled*, 3, 9-37.
- Lamblen, K., Fale, R., & Rederer, Š. (2009). *Joci je uginula ptičica*. Beograd: Laguna.

DEVELOPMENTAL BIBLIOTHERAPY IN THE CONTEXT OF NEEDS OF CONTEMPORARY CHILD

Abstract: This paper provides an overview of the process of bibliotherapy and suggests some techniques that can be used in implementing it. Before this, author underlines the differences between clinical and developmental bibliotherapy, and presents a short historical overview of development of this discipline of psychotherapy. Author also quotes a various definitions of this term in both meanings and concludes that all of these definitions contains a common denominator which is *using books in order to helping people*. Various chapters of the paper discuss the topics such as: bibliotherapy and children needs, the bibliotherapeutic process, the skills and attributes of a good bibliotherapist, and the limitations of bibliotherapy.

Key terms: bibliotherapy, developmental bibliotherapy, psychotherapy, book, help, children's needs

Примљен : 07.04.2015.

Прихваћен: 16.06.2015.